

The Interrelationship of Dictionaries and Exegesis in Understanding the Term "Asāṭīr"

**Ahmad Amin
Yousefi**

Ph.D student, Department of Quranic Sciences and Hadith, Tarbiat Modares University. Tehran, Iran

Ali Haji Khani *

Associate Professor, Department of Quranic Sciences and Hadith, Tarbiat Modares University. Tehran, Iran

Abstract

The composition of "Asāṭīr al-Awwalīn" is found in nine verses of Qur'an. Disagreement between commentators under these verses is more and less rooted in understanding of "Asāṭīr" word. The purpose of this study is to investigate the disagreement in views in understanding the meaning of this word and etymology of it through its semantic components. Study background in the meaning and origin of this word goes back to the 3rd century (AH.) and the interpretation of Juvaiber. Among the researches related to the Quran, Arthur Jeffery, Rosenthal and other researchers have also addressed it. For this purpose, the meaning presented in the commentary sources, vocabularies and Qur'anic vocabularies have been separated and chronologically compared in order to identify their interaction and mutual influence. This study has found that the old vocabulary sources have been influenced by the commentary view and Quranic usage in presenting the meaning of this word instead of presenting the meaning based on the use in the Arabic language or the language from which this word was transferred to Arabic, they represented in range of their commentary view in these verses it's Quranic examples. Also, contemporary vocabulary affected by discussions and disagreements in contemporary literature commentary about this word and its related

* Corresponding Author: ali.hajikhani@modares.ac.ir

How to Cite: Yousefi, A. A., Haji Khani, A. (2024). The Interrelationship of Dictionaries and Exegesis in Understanding the Term "Asāṭīr", *A Research Journal on Qur'anic Knowledge*, 15(57), 167-196. DOI: 10.22054/RJQK.2024.79913.2980

discussions, avoid from presenting explicit and clear meaning of it. Finally, this study suggests "continuous and successively placing or cutting, cleave and making same size or drawing straight line" for root meaning of "Satr" which is compatible with several words related to it.

Introduction

The expression "Asāṭīr al-Awwalīn (myths of the ancients)" appears in nine verses of the Quran, and it is always uttered by disbelievers who expressed their opposition to the Quranic revelation, specifically by those who denied resurrection and the afterlife. They regarded the belief in resurrection as akin to the legends of the ancients, considering them to be superstitious writings from previous generations that are unacceptable. The differing interpretations of this phrase among commentators stem, to some extent, from varying understandings of the word "Asāṭīr." This study aims to examine the differences in interpretation regarding the meaning of this word and to trace its roots through its semantic components.

Research Questions

To investigate the differing meanings of "Asāṭīr" in lexical sources over time and track the reasons behind this, how does the distinction between general lexical sources and Quranic lexical sources aid in identifying the factors of change? How can we use existing resources to study the shifts in the predominance of semantic components in the general application of this word over time, and to find the factors behind semantic shifts in interpretations?

This study can help clarify the relationships that have developed historically between these two forms, their transformations, and the mutual influences they have had on each other. Previous studies have not focused on this distinction or the relationship between the words "Sāṭūr" and "Asāṭīr."

Background of Research

The background of the study in the meaning and root of this word goes back to the third century of Hijri and the interpretation of Juwaybir. Among these studies is Arthur Jeffrey's work, "The Foreign Vocabulary of the Qur'ān" (1938, Baroda), which discusses these terms and their historical etymology under the entries "Asāṭīr" and

"Saṭr." He regards the connection of these words to the Greek "Historia" as unfounded and believes they entered the Arabic language from Aramaic, Syriac, and Pahlavi. Under these entries, there has been no examination of interpretive discussions or semantic transformations in interpretations throughout history.

Rosenthal, in the article "History and the Qur'ān," has discussed the historical etymology of this term and believes the only assured connection is between Asāṭīr and the word Saṭr. However, the connection to Greek "Historia" or the Syriac "Shaṭr" or derivation from southern Arabia cannot be established. He does not address the evolution of this concept throughout history in interpretations. Rouhi Barandag and Yousefi, in "The Referential Meaning of the Expression Asāṭīr al-Awwalīn in Quranic Verses; A Critical Analysis of the Views of Interpreters and a New Perspective on the Issue," have addressed the conceptualization of Asāṭīr and their historical etymology, but they have not discussed the semantic elements and their evolution over time or compared lexical sources and interpretations. Their study concluded that "Asāṭīr al-Awwalīn" has been used throughout its Quranic applications in one meaning and with one reference, which is the "Belief in resurrection, Ba'ṭh, and the afterlife" or the rebirth of humans or the survival of the soul in the writings of predecessors, including Jews, Christians, and other Abrahamic religions, as well as in the Avesta and the writings of Egyptians, Indians, and Greeks.

Research Method

For this purpose, the meanings presented in interpretative sources, dictionaries, and Quranic lexical resources were distinguished and compared historically to identify their mutual influences. The interpretative sources of this study began with the works of Muqātil ibn Sulaymān (d. 150 AH) and ended with I'rāb al-Qurān al-Karīm (Darwīsh, 1415 AH). The Quranic lexical resources started with "Mufradāt Alfāz al-Qurān" (Rāghib Iṣfahānī, d. 502 AH) and ended with "al-Mu'jam al-Ishtiqāqī al-Mu'sil li Alfāz al-Qurān al-Karīm" (Muḥammad Ḥasan Ḥasan Jabal, 2010). The dictionaries began with "Kitāb al-'Ayn" (Farāhīdī, d. 170 AH) and ended with "Zahrira" Arabi-Syriac dictionary (2000).

Findings

This study has found that ancient lexical sources in providing the meaning of this word were influenced by the interpretative perspective on its usage in the Quran. Instead of presenting the meaning based on its use in Arabic or in the language from which this word was transferred into Arabic, they provided the Quranic applications within the confines of their interpretation of these verses, instead of the word's meaning. Contemporary lexical sources have also refrained from providing a clear and explicit meaning of it, influenced by discussions and disagreements in contemporary literary interpretation of the Quran surrounding this word and related topics.

Discussion

In the exegesis of Muqātil ibn Sulaymān (d. 150 AH), "Asāṭīr al-Awwalīn" contains all three components: "Story and tale," "Falsehood," and "Written text." In the exegesis Jāmi' al-Bayān (Ṭabarī, d. 310 AH) and Tafsir al-Tibyān (Ṭūsī, d. 460 AH), the main component in the meaning of Asāṭīr, is first "Written text" and then "Superstitious and false," with no mention of the component of story and tale. However, in the works of Ṭabrisī (d. 536 AH) and Zamakhsharī (d. 538 AH), the component of "Story and tale" is placed alongside "Superstitious and false," to the extent that the component of "Written text" is of little importance.

Linguists agree that "Asāṭīr" is a plural from the root "Saṭr," but there is disagreement concerning the nature of the relationship between the two. The differences regarding the connection between "Saṭr" and "Asāṭīr" and their singular and plural forms are numerous. For instance, the opinions of Ibn Qutaybah and Zajjāj differ from those of Ibn Sikkīt and Azharī regarding the plural of "Saṭr" and "Saṭara." These disagreements indicate that the relationship between "Asāṭīr" and "Saṭr" is not based on the rules of the Arabic language. Although it has been said that "Asāṭīr" is a plural of the plural of "Saṭr" and "Uṣṭūrah" is the singular of "Asāṭīr," but "Uṣṭūrah" is not a plural of "Saṭr," and its derivational relationship with "Saṭr" is not clear.

Azharī (d. 370 AH) mentioned the phrase "Saṭara Fulānun Fulānan bil Sayfī Saṭaran" and interpreted it to mean "To cut." However, he did not explain the connection between "To cut" and "a

line of writings or a row of planted trees".

Zabīdī and Muhammad Ḥasan Jabal have addressed and explained these connections in two ways: 1) By distinguishing meanings into literal and metaphorical, and 2) By identifying a core meaning. Zabīdī (d. 1205 AH) considers the primary meaning of "Saṭr" to be line and writing (6: 519) and states that the usage of "Saṭr" in the sense of cutting with a sword is metaphorical. For instance, the word "Sāṭūr" is derived from this metaphorical meaning of "Saṭr."

Muḥammad Ḥasan Jabal identifies a core meaning and demonstrates that other meanings are all related to it. He considers the core meaning of "Saṭr" to be the arrangement of individuals and objects in a longitudinal and organized manner. Thus, "Saṭarr Fulānan" means "Ṣar‘ah" meaning he hit him in such a way that he fell flat on the ground. In the context of writing, it means to write; a row of words placed together in such a way that they are in sequence.

Conclusion

The present study proposes that the root meaning of the word "Saṭr" is "to arrange continuously or sequentially, to cut, to trim, or to draw a straight line," which aligns with several related words.

Keywords: Asāṭīr, Quran Exegesis, Quranic Dictionaries.

تأثیر متقابل لغت نامه‌ها و تفاسیر در فهم واژه «اساطیر»

 احمد امین یوسفی

دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

 * علی حاجی خانی

دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

چکیده

تعبیر «اساطیر الاولین» در نه آیه قرآن آمده است. اختلاف دیدگاه‌های مفسران ذیل این آیات تا حدودی ریشه در اختلاف در فهم واژه «اساطیر» دارد. هدف این مطالعه بررسی اختلاف دیدگاه‌ها در فهم معنای این واژه و ریشه‌یابی آن از طریق مؤلفه‌های معنایی است. برای این کار معنای ارائه‌شده در منابع تفسیری، لغت‌نامه‌ها و منابع لغت قرآنی تفکیک و به ترتیب تاریخی مقایسه شده‌اند تا تأثیر متقابل آن‌ها شناسایی شود. این مطالعه برای معنای ریشه‌ای واژه «سَطْر»، «پیوسته و پیاپی قرار دادن یا بریدن، قطع کردن و هم‌اندازه کردن یا خط راست کشیدن» را که سازگار با چند واژه مرتبط با آن هست، پیش‌نهاد می‌نماید و به این یافته رسیده است که منابع کهن لغت در ارائه معنای این واژه متأثر از نگاه تفسیری به کاربرد آن در قرآن بوده‌اند و به جای ارائه معنا بر اساس کاربرد در زبان عربی یا زبانی که این واژه از آن به عربی منتقل شده است، مصادیق کاربرد قرآنی آن را، در محدوده دیدگاه خویش در تفسیر این آیات، به جای معنای واژه ارائه کرده‌اند. منابع لغت معاصر نیز متأثر از بحث‌ها و اختلاف نظرهای تفسیر ادبی معاصر قرآن پیرامون این واژه و مباحث مرتبط با آن، از ارائه صریح و روشن معنای آن خودداری کرده‌اند.

کلیدواژه‌ها: اساطیر، تفسیر قرآن، لغت‌نامه‌های قرآنی.

۱. بیان مسئله

کوشش برای فهم پیام فرا زمانی هدایت الهی درج شده در قرآن کریم در طول تاریخ اسلام از راه‌های گوناگون محل نظر و سعی دانشمندان پژوهش‌گر بوده است. یکی از دیرپاترین این راه‌ها مباحث ادبی و لغوی است. مطالعه پیش‌رو کوششی از راه مباحث لغوی برای فهم بهتر تعبیر «اساطیر الاولین» است که در نه آیه قرآن (انعام/۲۵، انفال/۳۱، نحل/۲۴، مؤمنون/۸۳، فرقان/۵، نمل/۶۸، احقاف/۱۷، قلم/۱۵، مطففین/۱۳) همه‌جا از زبان منکران بعث و نشور آمده است. تفاسیر قرآنی، ذیل این آیات معنایی از این ترکیب ارائه کرده‌اند که کم‌وبیش متفاوت‌اند. این تفاوت‌ها هم میان مفسران و هم در یک تفسیر و میان آیاتی که این ترکیب در آن‌ها به کار رفته است مشاهده می‌شود. هدف این مطالعه بررسی تفاوت معنای «اساطیر» در منابع لغوی در گذر زمان و ردیابی علت آن است. پرسش‌های پژوهش به قرار زیر است: تفکیک منابع به منابع لغت عمومی و منابع لغت قرآنی چه کمکی به ردیابی و یافتن عامل تغییر می‌کند؟ چگونه می‌توان با استفاده از منابع موجود، جابه‌جایی غلبه میان مؤلفه‌های معنایی در کاربرد عمومی این واژه در گذر زمان و بازتاب آن در منابع لغوی را مطالعه کرد و عامل جابه‌جایی معنایی در تفاسیر را یافت؟

برای پاسخ به این پرسش‌ها ابتدا معنای اساطیر از مجموعه‌ای از منابع تفسیری استخراج شده است. گرچه فهرست منابع در انتهای مقاله آمده است، اما با توجه به هدف این مطالعه در بررسی تأثیر تقدم و تأخر تاریخی و تفکیک منابع بر حسب نوع آن‌ها، ارائه این دسته‌بندی می‌تواند محدوده مطالعه را معرفی کند. منابع تفسیری مورد مراجعه در این مطالعه عبارت‌اند از: تفسیر مقاتل بن سلیمان (م ۱۵۰ ق)، مجاز القرآن (ابو عبیده، م ۲۰۹ ق)، تفسیر غریب القرآن (ابن قتیبه، م ۲۷۶ ق)، جامع البیان (طبری، م ۳۱۰ ق)، معانی القرآن (زجاج، م ۳۱۱ ق)، التبیان (طوسی، م ۴۶۰ ق)، التفسیر البسیط (واحدی، م ۴۶۸ ق)، مجمع البیان (طبری، م ۵۳۶ ق)، الکشاف (زمخشری، م ۵۳۸ ق)، المحرر الوجیز (ابن عطیه، م ۵۴۲)، مفاتیح الغیب (فخر رازی، م ۶۰۳ ق)، تفسیر القرآن العظیم (ابن کثیر، م ۷۷۴)، المیزان (طباطبایی، م ۱۳۹۳ ق)، تفسیر التحریر و التنویر (ابن عاشور، م ۱۳۹۴ ق)، من وحی

القرآن (فضل الله، ۱۳۹۹ ق)، اعراب القرآن الکریم (درویش، ۱۴۱۵ ق). این اطلاعات به ترتیب تاریخی مرتب شده‌اند تا پرسش نخست مطالعه مبنی بر جابه‌جایی معنایی در برخی تفاسیر در طول تاریخ قابل بررسی باشد. در گام دوم، برای پاسخ به پرسش‌های بعدی پژوهش، معنای لغوی اساطیر و ریشه آن از منابع لغوی استخراج شده است و تاریخ منابع در کنار هر کدام قرار گرفته است تا جابه‌جایی معنایی در آن در طول تاریخ و تأثیرپذیری تفاسیر از آن‌ها قابل اثبات یا ابطال باشد. این منابع به تفکیک منابع لغت قرآنی و منابع لغت عمومی عبارت‌اند از: الف- مفردات الفاظ القرآن (راغب اصفهانی، م ۵۰۲ ق)، بهجة الأریب (ابن ترکمانی، م ۷۵۰ ق)، الترجمان عن غریب القرآن (یمنی، م ۷۷۴ ق)، الإیتقان (سیوطی، م ۹۱۱ ق)، قاموس قرآن (قرشی بنابی، ۱۳۵۴ ش. ~ ۱۳۹۵ ق)، المعجم الاشتقاقی المؤصل لألفاظ القرآن الکریم (محمد حسن حسن جبل، ۲۰۱۰ م). ب- کتاب العین (فراهیدی، م ۱۷۰ ق)، إصلاح المنطق (ابن السکیت، م ۲۴۴ ق)، جمهرة اللغة (ابن درید، م ۳۲۱ ق)، تهذیب اللغة (زهري، م ۳۷۰ ق)، المحيط فی اللغة (صاحب بن عباد، م ۳۸۵ ق)، الصحاح (جوهری، م ۳۹۳ ق)، معجم مقایس اللغة (ابن فارس، م ۳۹۵ ق)، مقدمة الأدب و أساس البلاغة (زمخشری، م ۵۳۸ ق)، مشارق الأنوار (قاضی عیاض، م ۵۴۴ ق)، لسان العرب (ابن منظور، م ۷۱۱ ق)، تاج العروس (زبیدی، م ۱۲۰۵ ق)، لغت نامه (دهخدا، ۱۳۱۹ ش. ~ ۱۳۵۹ ق)، معجم متن اللغة (أحمد رضا، ۱۳۸۰ ق)، المعجم الوسیط (مجمع اللغة العربیة، ۱۳۹۲ ق. ~ ۱۹۷۲ م)، زهریرا (قاموس عربی - سریانی، ۲۰۰۰ م).

۱-۱. پیشینه پژوهش

مطالعات متعددی در موضوع «اساطیر الاولین» یا مرتبط با آن منتشر شده است. از جمله این مطالعات «The Foreign Vocabulary of the Qur'ān» (واژگان دخیل قرآن) از آرثر جفری^۱ (1938, Baroda) است که ذیل دو مدخل «اساطیر» (۵۶) و «سطر» (۱۶۹) به بحث درباره این واژگان و ریشه‌شناسی تاریخی آن‌ها پرداخته است. او ارتباط این واژه‌ها با Historia ی یونانی را ناموجه می‌داند و بر این باور است که از آرامی، سریانی و پهلوی به

1. Arthur Jeffery

تأثیر متقابل لغت نامه‌ها و تفاسیر در فهم واژه «اساطیر»؛ یوسفی و حاجی خانی | ۱۷۵

زبان عربی وارد شده‌اند. ذیل این مدخل‌ها بحث تفسیری یا تحول معنایی در تفاسیر در طول تاریخ بررسی نشده است.

خلف‌الله در «الفن القصصی فی القرآن الکریم» (۱۹۴۸ م، دانشگاه قاهره، رساله دکترا) «اساطیر» را به معنای «داستان‌های اسطوره‌ای» دانسته است و برخی داستان‌های قرآن، از جمله برخی که در آن‌ها حیات پس از مرگ تجسم شده را اسطوره‌ای شمرده است و بر این باور است که در این گونه داستان‌ها هدف‌های هدایتی و تربیتی برجسته‌اند و قرآن نسبت به اسطوره‌ای خوانده شدن برخی داستان‌هایش موضع منفی ندارد و تنها غیر وحیانی بودن و از جانب پیامبر بودن آن‌ها را رد می‌کند (۱۹۹۹ م، لندن: سینا للنشر). در این مطالعه تعریفی برای قصه اسطوره‌ای ارائه شده (۱۵۳) اما معنای لغوی اساطیر و واژه‌های مرتبط با آن بررسی نشده است.

رزنتال^۱ در مقاله «History and the Qurʾān» در ریشه‌شناسی تاریخی این واژه بحث کرده و بر این باور است که تنها سخن مطمئن، ارتباط اساطیر با سطر است؛ اما ارتباط آن با Historia ی یونانی یا «شطر» سریانی یا برگرفته بودن آن از جنوب عربستان قابل اثبات نیست (2004, Encyclopaedia of Islam, Vol. 12, p.90-1, Leiden: Brill). او سخنی درباره تحول این مفهوم در طول تاریخ در تفاسیر ندارد.

طیب‌حسینی در «نقدی بر استدلال خلف‌الله در باب وجود قصه اسطوره‌ای در قرآن» (۱۳۸۸، قرآن‌شناخت، سال ۲، شماره ۱) معنای لغوی اسطوره را به طور مختصر و معنای اصطلاحی آن در ادبیات را کمی مفصل‌تر ارائه کرده است (۴-۵) اما به بحث در معنای لغوی اساطیر و واژه‌های مرتبط با آن نپرداخته است.

همو در «معنی‌شناسی اساطیر در قرآن کریم؛ نقدی بر ادله محمد احمد خلف‌الله مبنی بر وجود قصه‌های اسطوره‌ای در قرآن» (۱۳۸۹، علوم قرآن و حدیث، سال ۴۲، شماره ۲) به بحث در معنای اصطلاحی اسطوره در ادبیات معاصر (۱۵۹-۱۶۰) و بحث در معنای اساطیر در فرهنگ عربی و قرآنی و واژه‌های مرتبط با آن (۱۶۳-۱۷۲) پرداخته است (نیز ببینید:

1. Rosenthal

همو، ۱۳۸۹، «جریان تفسیر ادبی معاصر» آسیب‌شناسی جریان‌های تفسیری، جمعی از محققان به کوشش محمد اسعدی، جلد دوم، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. اما درباره تحول معنای این واژه در طول تاریخ در تفاسیر یا منابع لغت بحث نکرده است.

حاج سید جوادی در «بررسی مفهوم اسطوره در سنت اسلامی - تأملی در وجوه تمایز معنای قرآنی و فهم پدیدارشناسانه از اسطوره» (۱۳۹۱)، فصلنامه کیمیای هنر، سال اول، شماره ۲) معنای واژگان اساطیر و اسطوره را از منابع لغت فارسی، عربی، تفاسیر و ترجمه‌های فارسی و انگلیسی قرآن استخراج نموده است (۱۲۲-۱۲۳)؛ اما آن را مورد بحث قرار نداده است و به تحول معنای این واژه در طول تاریخ در تفاسیر یا منابع لغت پرداخته است.

حسنی جلیلیان در «تحول مفهوم اساطیر اولین در تفاسیر» (۱۳۹۴)، علوم قرآن و حدیث، سال ۴۷، شماره ۲) می‌گوید در تفاسیر به تدریج مفهوم «نوشته» در عبارت «اساطیر اولین» نادیده گرفته شده و آن را معادل ترهات و افسانه‌ها و خرافات و داستان‌های پیشینیان گرفته‌اند در صورتی که مضامین قرآن تناسبی با افسانه‌هایی چون رستم و اسفندیار ندارد و منظور کفار از «اساطیر اولین» نوشته‌های سایر ادیان الهی است (۵۷). در این مطالعه این نکته نادیده گرفته شده که گرچه در برخی تفاسیر متقدم مؤلفه نوشته در مفهوم اساطیر پررنگ است اما در ادامه به طور مشروح بیان خواهد شد که در کنار آن مؤلفه «خرافی و باطل» بودن هم نه به عنوان قول مرجوح بلکه به عنوان مؤلفه دوم بیان شده است. افزون بر آن از ابتدا مؤلفه افسانه و داستان نیز از واژه اساطیر فهمیده می‌شده است. حتی اگر در برخی تفاسیر این مؤلفه در تفسیر «اساطیر اولین» مطرح نشده باشد.

حاجی اسماعیلی و پیمانی در «بررسی مفهوم اساطیر اولین در قرآن» (۱۳۹۴)، پژوهش دینی، سال ۱۴، شماره ۳۰) اساطیر را از دیدگاه لغت‌شناسان و اصطلاح‌بحث کرده است (۷۶-۷۹) و همچنین دیدگاه‌های مفسران درباره آن را به تفکیک مفسران متقدم و متأخر (۸۶-۹۰) طرح و نقد کرده است؛ اما تحولی را در تفسیر این تعبیر در طول تاریخ شناسایی و بحث نکرده است.

تأثیر متقابل لغت نامه‌ها و تفاسیر در فهم واژه «اساطیر»؛ یوسفی و حاجی‌خانی | ۱۷۷

روحي برندق و یوسفی در «معنای مصداقی ترکیب «اساطیر الاولین» در آیات قرآن؛ تحلیل انتقادی دیدگاه مفسران و نگاهی نو به مسئله» (۱۴۰۱)، مطالعات سبک‌شناختی قرآن کریم، سال ۶، شماره ۲) به مفهوم شناسی اساطیر و ریشه‌شناسی تاریخی آن پرداخته، اما مؤلفه‌های معنایی آن و تحول آن در طول تاریخ و مقایسه‌ی میان منابع لغت و تفاسیر را بحث نکرده‌اند. آن مطالعه به این نتیجه انجامید که «اساطیر الاولین» در تمام کاربردهای قرآنی آن به یک معنا و یک مصداق به کار رفته است.

نوآوری و فایده پژوهش

در مطالعات پیشین این تفکیک و رابطه‌ی واژه «ساطور» با «اساطیر» مورد توجه نبوده است. در این مطالعه سعی شده است تأثیر و تأثر لغت‌نامه‌ها و تفاسیر در فهم معنای این واژه با توجه به مؤلفه‌های معنایی آن بررسی شود. این مطالعه می‌تواند به روشن شدن روابطی که در طول تاریخ میان این دو شکل گرفته و تحولات آن‌ها و تأثیر متقابلی که بر هم داشته‌اند کمک کند. نتیجه این مطالعه می‌تواند مطالعه‌های مشابه در مورد لغاتی که دفعات کمی در قرآن آمده‌اند یا لغاتی که معنای خاص قرآنی پیدا کرده‌اند را توجیه‌پذیر کند. اگر آن مطالعه‌ها به نتایج مشابه برسند، آنگاه مطالعه برای یافتن معنای لغوی مستقل یا پیشاقرآنی این لغات می‌تواند بیشتر مورد توجه باشد.

۲- بحث در معنای «اساطیر»

معنای «اساطیر» در منابع تفسیری

در تفسیر مقاتل بن سلیمان (م ۱۵۰ ق) اساطیر الاولین، هر سه مؤلفه «داستان و افسانه»، «دروغ» و «نوشته» را دارد (۱۴۲۳ ق، ۴/۴۰۵). در تفسیر طبری (م ۳۱۰) و تیبیان (طوسی، م ۴۶۰) مؤلفه اصلی در معنای اساطیر ابتدا «نوشته» و سپس «خرافی و باطل» بودن است (طبری، ۱۴۱۲ ق، ۱۸: ۱۳۷؛ طوسی، بی‌تا، ۷: ۴۷۱)؛ و خبری از مؤلفه افسانه و داستان نیست؛ اما در مجمع‌البیان (طبری، م ۵۳۶) و کشاف (زمخشری، م ۵۳۸) مؤلفه «داستان و افسانه» به‌عنوان اصل در کنار «خرافی و دروغ» قرار گرفته است به‌طوری که مؤلفه «نوشته»

در آن اهمیتی ندارد (طبرسی، ۱۴۰۶ ق، ۶: ۵۴۹؛ زمخشری، ۱۴۰۷ ق، ۲: ۱۴). پس از ایشان مفسران دو دسته‌اند. برخی مانند ابن عطیه (م ۵۴۱ ق)، فخر رازی (نشر پس از ۶۰۳) و طباطبائی (نشر ۱۳۹۳ ق) میان هر سه مؤلفه جمع کرده‌اند (ابن عطیه، ۱۴۲۲ ق، ۲: ۲۸۰؛ فخر رازی، ۱۴۲۰ ق: ۴۷۸/۱۵؛ طباطبائی، ۱۳۹۳ ق: ۵۱/۷) و برخی مانند ابن عاشور (م ۱۳۹۴) و فضل‌الله (نشر ۱۴۱۹ ق) پیرو دسته دوم شده‌اند که مؤلفه «داستان و افسانه» و «خرافی و دروغ» را دارد (ابن عاشور، ۱۴۲۰ ق: ۵۹/۶؛ فضل‌الله، ۱۴۱۹ ق: ۳۷۵/۱۰). به این ترتیب از حدود طبرسی و زمخشری به بعد شاهد بی‌اهمیت شدن یا درجه دوم شدن مؤلفه «نوشته» در معنای اساطیر اولین هستیم. به ندرت تفاسیری مانند تفسیر القرآن العظیم (ابن کثیر، م ۷۷۴ ق) هم یافت می‌شود که اساطیر اولین را تنها به معنای برگرفته از کتب پیشینیان تفسیر کرده است (۱۴۱۹ ق، ۳: ۲۲۱).

اساطیر در منابع لغوی

لغت‌شناسان متفق‌اند که اساطیر جمع و از ماده سطر است اما در چگونگی رابطه این دو اختلاف نظر دارند.

گفته شده اساطیر جمع است که مفرد ندارد (اخفش م ۲۱۵ ق به نقل طبری م ۳۱۰ ق، ۱۴۱۲ ق، ۷: ۱۰۹). آن‌ها که می‌گویند مفرد دارد مفرد آن را، أسطور (لحیانی م ۲۰۲ ق به نقل ازهری م ۳۷۰ ق، ۱۴۲۱ ق، ۱۲: ۲۲۹)، أسطورة (لحیانی به نقل ازهری، ۱۲: ۲۲۹؛ ابو عیبه م ۲۰۹ ق، ۱: ۱۸۹؛ زجاج م ۳۱۱ ق، ۲: ۲۳۷)، اسطیر (لحیانی به نقل ازهری، ۱۲: ۲۲۹؛ ابن درید م ۳۲۱ ق، ۲: ۱۱۹۳) و إسطار (زجاج، ۲: ۲۳۸) دانسته‌اند.

جمع سَطْر، أسطار (ابن قتیبه، ۳۷؛ زجاج، ۲: ۲۳۸؛ ابن درید، ۲: ۷۱۳)، سطور (ابن درید، ۲: ۷۱۳) و أسطُر (ابو عیبه به نقل ابن درید، ۲: ۱۱۹۳ و زبیدی، ۶: ۵۲۰) است. أسطُر جمع قلیل و سَطُور جمع کثیر سَطْرند (ابن سکیت، ۷۶؛ ازهری، م ۳۷۰ ق، ۱۲: ۲۲۹). گفته‌اند أسطارا جمع سَطْر تا ده تاست (لحیانی به نقل زبیدی، ۶: ۵۲۰). اساطیر، جمع أسطَار (ابن قتیبه، ص ۳۷؛ زجاج، ۲: ۲۳۸؛ ابن درید، ۲: ۷۱۳)، أسطُر (ابو عیبه به نقل ابن درید، ۲: ۱۱۹۳)، أسطور (لحیانی م ۲۰۲ ق به نقل ازهری م ۳۷۰ ق، ۱۲: ۲۳۰)، أسطورة (لحیانی م

تأثیر متقابل لغت نامه‌ها و تفاسیر در فهم واژه «اساطیر»؛ یوسفی و حاجی خانی | ۱۷۹

۲۰۲ ق به نقل ازهری م ۳۷۰ ق، ۱۲: ۲۳۰) و أسطیر (لحیانی م ۲۰۲ ق به نقل ازهری م ۳۷۰ ق، ۱۲: ۲۳۰) است. جمع أسطُر را أساطِر (ابو عبیده به نقل زبیدی ۶: ۵۲۰) نیز گفته‌اند. جمع سَطْر، أسطار (ابن سکیت، ۷۶؛ ازهری، م ۳۷۰ ق، ۱۲: ۲۲۹) و أسطُر (زجاج، ۲: ۲۳۸) است و جمع‌الجمع آن أساطِرَة (زجاج، ۲: ۲۳۸) و أساطیر (زجاج، ۲: ۲۳۸) است. اختلاف در رابطه سطر و اساطیر و مفرد و جمع آن‌ها، همان‌طور که ملاحظه می‌شود، بسیار است. تا جایی که نظر ابن قتیبه و زجاج از یک‌سو، با نظر ابن سکیت و ازهری از دیگر سو، درباره جمع سَطْر و سَطْر عکس یکدیگر است. این اختلاف‌ها نشان می‌دهد که رابطه اساطیر با سطر بر اساس قواعد زبان عربی نیست. باینکه گفته‌اند اساطیر جمع‌الجمع سَطْر و اسطوره مفرد اساطیر است، اما اسطوره جمع سطر نیست و رابطه اشتقاقی آن با سطر مشخص نیست.

منابعی که برای یافتن معنای سطر به‌عنوان پایه معنای اساطیر به آن‌ها مراجعه شده است در سه دسته می‌گنجند: ۱- کتب لغت عمومی، ۲- کتب لغت قرآنی، ۳- معانی القرآن و تفسیر. معنایی که این منابع ارائه کرده‌اند به ۴ دسته تفکیک شده است که به ترتیب تاریخی نخستین قائلی که در این مطالعه یافته شده است عبارت‌اند از:

۱- معنای سطر، ردیف [راست] از چیزی و سطر کتاب یا ردیفی از کتاب‌ها و ردیفی از درختان کاشته شده و مانند آن است (فراهیدی م ۱۷۰، ازهری م ۳۷۰، صاحب بن عباد، راغب؛ واحدی). سطر در لغت چیزی را پیایی قرار دانست؛ و سطر کتاب نیز از اینجاست (زجاج م ۳۱۱، معانی القرآن و اعرابه، ۲/ ۲۳۷-۸؛ واحدی). به صف در آوردن چیزی، مانند کتاب و درخت و هر چیزی که به صف درآید (ابن فارس؛ محمدحسن جبل، ن ۲۰۱۰ م).

۲- سَطْر: راست بریدن (ازهری، م ۳۷۰)

۳- سطر هر دو معنای (۱-) صفی [راست] از چیزی و (۲-) خط و نوشتن را می‌دهد (جوهری م ۳۹۳). صفی از کتاب و درخت و نخل و مانند آن، خط و نوشتن (ابن منظور، م ۷۱۷).

۴- معنای اصلی سطر خط و نوشتن است و سایر معناها یا در درجات بعدی هستند یا معنای

مجازی سطرند: سطر به معنای نوشتن است و معنای مجازی آن صف و ردیفی از چیزی است (زمخشری، م ۵۳۸ ق، اساس البلاغة ذیل مادة سطر). اصل در سطر خط و نوشتن است و در بریدن با شمشیر مجازی به کار رفته است. سطر صفتی از چیزی مانند کتاب و درخت و نخل و جز آن است (زبیدی، م ۱۰۲۵). نوشتن، خط کشیدن، بریدن (با شمشیر، [بریدن به خط راست])، زدن [ی که راست روی زمین بیافتد]، صفتی از چیزها مانند کتاب و درخت و جز آن (احمد رضا، ن ۱۳۷۸ ق.). نوشتن، زدن، بریدن [با شمشیر]، خط کتاب، خطی که با خط کش روی کاغذ کشیده شود، پیوند دادن عبارت، صفتی از هر چیز، خطی از نوشته و یک ردیف درخت (معجم الوسیط ن ۱۳۹۲ ق.).

نقش مغروس در معنای سطر: در معنای سطر، عبارت خلیل (م ۱۷۰ یا ۱۷۵ ق) «سَطْرٌ مِنْ شَجَرٍ مَغْرُوسٍ» است. صفت مغروس در این عبارت نشان می‌دهد که هر ردیفی از درخت را سطر نمی‌نامند؛ و تنها ردیفی از درختان غرس شده، کاشته شده را سطر می‌نامند. شاید مغروس در این عبارت افزودن معنای در یک راستا بودن و فواصل تقریباً یکسان میان درختان پیاپی داشته باشد؛ ردیفی منظم و در یک راستا. ابن منظور (م ۷۱۷ ق) در معنای سطر قید غرس شده بودن درخت را نیاورده است؛ اما زبیدی (م ۱۲۰۵ ق) یکی از مثال‌هایی که ذیل سطر آورده «عَرَسَ سَطْرًا مِنْ شَجَرٍ» (۶: ۵۱۹) است که با معنایی که خلیل آورده قابل جمع است.

تضاد وجوه معنایی «اساطیر»

اساطیر، نوشته‌ها یا سخنانی است که درباره مسائل مهم یا شگفت‌آور است و از حقایق ازلی یا ابدی یا درباره آینده سخن می‌گوید (حاجی‌اسماعیلی و پیمانی، ص ۷۸). این واژه هم‌زمان دو وجه متضاد معنایی دارد. باورمندان، اساطیر را بیان تمثیلی حقائق ازلی می‌دانند و از همین واژه برای نامیدن آن‌ها استفاده می‌کنند. در همان حال، کسانی که این خبرها را باور ندارند نیز، از همین واژه استفاده می‌کنند؛ اما بر وجه غیر حقیقی، تخیلی و باطل (معجم الوسیط، اساطیر ذیل مدخل سطر) آن تأکید دارند و می‌خواهد نظر خود در مورد دروغ، نادرست و باطل بودن آن‌ها را مشخص کنند.

نقد معنای اساطیر در فرهنگ لغت‌ها

محمدحسن جبل اساطیر را خبرهایی از گذشتگان که شواهد وقوع آن پنهان شده معنا کرده است (ذیل مدخل سطر)؛ بنابراین اساطیر اولین را نه نوشته‌های گذشتگان درباره آینده، بلکه نوشته‌هایی که حاوی اخبار حوادث واقع شده بر گذشتگان بوده گرفته است. در صورتی که «اساطیر اولین» را مشرکان نسبت به خبر معاد که در ادیان پیشین آمده بود و در قرآن هم آمده است به کار می‌برده‌اند (طبری، ۱۴۱۲، ۱۸:۳۶ و بسیاری مفسران دیگر)؛ بنابراین منحصر به اخباری درباره گذشته نیست. برخی تفاسیر متقدم اساطیر را به معنای نوشته‌های باطل گرفته‌اند (مقاتل، ۱۴۲۳، ۴:۶۲۲ و بسیاری دیگر) که منحصر به اخباری درباره گذشته نیست اما در تفاسیر بعدی شاهد غلبه و رواج تعیین داستان‌های رستم و اسفندیار به عنوان مصداق اساطیر اولین هستیم (زمخشری، ۱۴۰۷، کشاف، ۲:۲۱۶ و بسیاری دیگر). آیا همین تعیین مصداق موجب نشده که معنای اساطیر در نوشته‌های مرتبط با قرآن، مانند لغت‌نامه‌های قرآنی، متفاوت فهمیده شود؟ در کاربرد قرآنی هر دو معنای نوشته و افسانه‌وار بودن هست، اما محدود به اخباری درباره گذشتگان نیست. به طور مشخص کاربرد قرآنی به خبر معاد که در نوشته‌های پیشینیان آمده و درباره آینده است برمی‌گردد (روحی برندق و یوسفی).

۱-۲- ارتباط معناهای سطر با یکدیگر

از آنجا که در این پژوهش به دنبال معنای اساطیر هستیم، مؤلفه‌های معنایی اساطیر، ارتباط معنایی اساطیر با سطر و ارتباط معناهای سطر با یکدیگر نیز اهمیت دارد. در بسیاری از این منابع ارتباط معناهای سطر با یکدیگر توضیح داده نشده است. برای نمونه ازهری (م ۳۷۰ ق) ذیل سطر «سَطْرُ فُلَانٍ فُلَانًا بِالسَّيْفِ سَطْرًا» را آورده و آن را «بریدن» معنا کرده است؛ اما ارتباط «بریدن» با «خطی از کتاب‌ها یا ردیفی از درختان کاشته شده» را توضیح نداده است (ازهری، ۱۴۲۱، ۱۲:۲۲۹). زبیدی و محمدحسن جبل با دو روش به شرح و توضیح این ارتباطها پرداخته‌اند: ۱- با تفکیک معناها به حقیقی و مجازی، ۲- با تعیین معنای محوری. زبیدی (م ۱۲۰۵ ق) معنای اصلی سطر را خط و نوشتن می‌داند (۶:۵۱۹) و می‌گوید کاربرد

سطر در معنای بریدن با شمشیر، کاربرد مجازی است. از جمله واژه ساطور بر اساس این معنای مجازی سطر ساخته شده است (زییدی، ۱۴۱۴، ۶: ۵۲۰). محمدحسن جبل یک معنای محوری مشخص می‌کند و نشان می‌دهد که سایر معانی همه با آن ارتباط دارند. او معنای محوری سطر را به صف در آوردن افراد و اشیاء به صورتی طولی و منظم می‌داند. به این ترتیب «سطر فلانا» به معنای «صرعه»، یعنی او را چنان زد که به درازا بر زمین افتاد؛ و در مورد کتاب یعنی نوشت؛ ردیفی از کلمات کنار هم بر یک امتداد چنان که پیاپی قرار گرفته باشند؛ اما معنای مجازی باید تناسبی با معنای حقیقی داشته باشد، اگر اصل در معنای سطر، خط و نوشته باشد، با چه تناسبی در معنای بریدن به کار رفته است؟ یک توضیح می‌تواند چنین باشد که خط راست تشبیه شده به خط راستی از نوشته؛ و بریدن با شمشیر نیز چون خط راست ایجاد می‌کند، به خط راست کشیدن تشبیه شده است. همان‌طور که در ادامه آمده است کاربرد سطر در معنای ردیف پیاپی از اشیاء، بسیار قدیمی است. در حالی که نوشتن از ابتدا و در همه جا بر خط راست نبوده است. این مدعا در منابع متعدد قابل مشاهده است. از جمله در کتاب «Reading The Past, Cuneiform» لوحه‌های حدود ۲۹۰۰ تا ۲۶۰۰ پیش از میلاد به چهارخانه‌هایی بخش شده که هر کدام شامل چندین علامت نوشتاری است و نظم سطری ندارد (صفحه‌های ۱۲ و ۱۳)؛ اما در لوحه‌هایی که به حدود ۲۳۴۰ تا ۲۳۱۶ پیش از میلاد برمی‌گردد چنین نظمی مشاهده می‌شود (صفحه ۱۷) و در لوحه‌های متأخرتر، نوشتار در سطرهای مشخص قرار گرفته است (برای نمونه صفحه ۲۵). این نظم سطری در لوحه نوبابلی (حدود ۱۷۵۰ پیش از میلاد، صفحه ۲۷) و کتیبه منشوری شاه آشور (۷۰۴-۶۸۱ پیش از میلاد) با ترسیم کامل سطرها دیده می‌شود (صفحه ۳۳)؛ بنابراین بر خط راست بودن همیشه با نوشتن همراه نبوده و نمی‌توان خط راست را به نوشته تشبیه کرد. احتمالاً عکس این تشبیه گویاتر است؛ یعنی نگارش حروف و کلمات پیاپی بر خط راست، به خط راست تشبیه شده باشد. در این صورت معنای حقیقی سطر، خط راست است و کاربرد آن در نوشتن مجازی است. در ادامه به ارتباط ساطور با این معنا خواهیم پرداخت.

شواهد عربی نبودن سطر، اساطیر، ساطور

موارد زیر احتمال غیرعربی بودن واژه «اساطیر» در کنار «سَطْر» و «ساطور» را تقویت می‌کند: اختلاف نظر لغویان بر سر رابطه سطر با اساطیر و به عبارت دیگر خارج از قاعده بودن اساطیر، در حدی که حتی تحت عنوان جمع مکسر و سماعی هم نمی‌گنجد. اختلاف بر سر حرکت‌های مفرد آن که خود اماره تعریف است (ابن عاشور، ۱۴۲۰، ۶: ۵۹). وجود واژه «ساطور» به عنوان نام ابزار برای کارد بزرگ قصابی برای راست بریدن گوشت و شکستن استخوان و همچنین نام ابزار باغبانی و هیزم‌شکنی برای قطع کردن شاخه‌ها و کارد بزرگ و خنجر (دهخدا) که با همین معنا و همین تلفظ در زبان سریانی استفاده شده است (أیشو خوشابا، شلیمون و عمانوئیل بیتو یوخنا، ۲۰۰۰، ۵۵۳) و در زبان فارسی و عربی نیز استفاده می‌شود و خارج از قاعده‌ی اسم آلت در زبان عربی است.

وجود واژه‌های «سَطْر» و «سَطْرَ» در کتیبه‌هایی به زبان‌ها یا خط‌های سریانی (أیشو خوشابا، شلیمون و عمانوئیل بیتو یوخنا، ۲۰۰۰، ۵۷۳)، آرامی و پهلوی (Jeffery, 1938, 57) نیز مؤید این احتمال است که همگی این واژگان از زبان یا زبان‌های دیگری به عربی وارد شده‌اند.

۲-۲- ریشه‌شناسی تاریخی واژه «سَطْر»؛ قدمت کاربرد سطر در معنای نوشتن

سیوطی از تفسیر جویبر بن سعید ازدی بلخی از ضحاک از ابن عباس نقل می‌کند که «مسطوراً» واژه‌ای حمیری به معنای «مکتوباً» است و ایشان نوشته را «اسطورا» می‌نامند (سیوطی، ۱۴۲۱، ۱: ۴۲۰). معنای مکتوباً برای مسطوراً در منابع دیگری نیز بدون استناد و بدون ریشه‌شناسی نقل شده است (ببینید: ابو عبیده، ۲۳۸۱، ۱: ۳۸۳).

کاربرد این واژه در زبان فارسی میانه و نوشته‌های پهلوی تا آنجاست که به نظر می‌رسد واژه «استوار» در فارسی از «سَطْر/ستر» ساخته شده باشد و گمان می‌رود منشأ سامی داشته باشد (Jamasp, 1870, 205؛ نیز ببینید: Jamasp, 1867, XXXV). واژه دیگری که با همین معنای سطری از نخل و جز آن و صفی از مردم، از فارسی کهن به عربی راه یافته «رسته» است؛ که به «رَزْدَق»، «رَزْدَاق» و «رَسْتاق» معرب شده است (ابن درید، بی‌تا، ۲:

۱۱۴۶ و ۳: ۱۳۲۵؛ جوهری، بی تا، ۴: (۱۴۸۱). به این ترتیب این حدس قابل بررسی است که شاید «سَطْر» در اصل، معنای -هرچند اندکی- متفاوت با «راستا» منتقل می‌کرده است. چراکه برای معنای صفی از چیزها، واژه رسته به کار می‌رفته است.

همچنین «سَطْر» (اسطرا) واژه‌ای سریانی است که «اساطیر» از آن مشتق شده است (Jeffery, 1938, 57).

جَفْرِي با استناد به چندین منبع از جمله Horovitz, Fraenkel، تاریخ قرآن نلدکه^۱، Lidzbarski، Glaser، Hommel، Muller، Rossini و Zimmern چنین جمع‌بندی کرده است که:

«سَطْر» فعلی است که از «سَطْر» مشتق شده است؛ که خود از واژه آرامی «سَطْر» (سَطْر)، «سَطْر» (سَطْر) وام گرفته شده است؛ که به معنای سند، مستند است و این از ریشه‌ای است که در پیوند است با واژه آکادی «šarū» به معنای نوشتن. در کتیبه‌های نبطی و پالمیری به شکل «سَطْر» (سَطْر) آمده است و در کتیبه‌های جنوب عربستان دو واژه «سَطْر» (سَطْر) به معنای «نوشته» و «سَطْر» (سَطْر) فعل برای «نوشتن» به کار رفته است. مولر گمان می‌کند که از شمال آرامی و از جنوب سبائی در زبان عربی نفوذ کرده باشند و این گمان را تقویت می‌کند که وجود این واژه در کتیبه‌های یمنی (سبائی) تحت تأثیر زبان پهلوی باشد؛ که خود این واژه را از آرامی اخذ کرده باشد. (Jeffery, 1938, 170)

نظریه دیگر «اساطیر» را برگرفته از واژه یونانی «ιστορία» (ایستوریا) می‌داند. نقدهای وارد شده بر این نظریه بی‌پاسخ مانده است (Jeffery, 1938, 56؛ نیز ببینید: Rosenthal, 2002, 430).

ادعاشده که عرب پیش از ظهور اسلام و نزول قرآن این واژه را به کار نمی‌برده است (مسعود، ۱۹۹۴، ۱۶)؛ اما از عبدالله بن زبَعْرِي، از شعرای مخضرم، هجوی از دوره جاهلی ثبت شده که می‌گوید: «الهی قصیاً عن المجد الاساطیر» (جمعی، ۱۴۰۰، ۱: ۲۳۵). همچنین ابن هشام روایتی درباره نضر بن حارث نقل کرده (۱: ۳۰۰) که در تفاسیر ذیل آیات شامل

تأثیر متقابل لغت نامه‌ها و تفاسیر در فهم واژه «اساطیر»؛ یوسفی و حاجی خانی | ۱۸۵

«اساطیر الاولین» آمده (مقاتل، ۱۴۲۳، ۳: ۱۶۳؛ طبری، ۱۴۱۲، ۹: ۱۵۲؛ و بسیاری جاها) و حاکی از آن است که نصر بن حارث تاجری از شیاطین قریش و از دشمنان موذی پیامبر بود و به فارس سفرهای بازرگانی داشت و در این سفرها داستان‌های پادشاهان فارس و داستان‌های رستم و اسفندیار و کلبله و دمنه را شنیده بوده است و آنچه از سرگذشت اقوام گذشته در قرآن آمده است را با این داستان‌ها مقایسه می‌کرده است و آن‌ها را به همین مناسبت اساطیر الاولین می‌خوانده است. این دو شاهد نشان می‌دهند که واژه «اساطیر» پیش از به کار رفتن در قرآن، برای عرب مکه مفهوم بوده است.

ممکن است اما محتمل نیست که اساطیر در زبان عربی از وام‌واژه سطر ساخته شده باشد (Jeffery, 1938, 56). پس احتمالاً اساطیر نیز وام‌واژه است.

۳-۲- پیشنهاد جایگزین

با توجه به هم ماده بودن ساطور با سطر و این که ساطور ابزار راست بریدن و قطع کردن است؛ و سطر ردیفی از درختان کاشته شده یا قلمه زده شده، نهال کاری شده و مرتب کاشته شده است که می‌تواند درخت‌ها یا حروفی باشد که در میان دو خط، پیاپی و پیوسته نگاشته شده‌اند و این مرحله‌ای از پیشرفت و تکامل در تاریخ نگارش بوده که پس از آن بوده که حروف جدا از هم، با اندازه‌ها و ارتفاع‌های متفاوت، در کنار هم، اما به صورتی نه‌چندان منظم قرار می‌گرفته‌اند. در مرحله بعدی این حروف هم‌ارتفاع شده و در میان دو خط قرار گرفته‌اند. چنان که حروف در میان این دو خط به‌طور پیوسته و با یک ارتفاع قرار داده شده‌اند.

ممکن است ابزاری که با آن این دو خط موازی، به‌ویژه ابتدا بر خشت‌ها و سطوح گلی، رسم می‌شده‌اند چیزی شبیه ساطور بوده باشد و به همان نام خوانده شده باشد؛ و این کار و این جای با فعل سَطَرَ و با اسم سَطْر نامیده شده باشد. چنان که در کتیبه‌های آرامی، سریانی و پهلوی به کار رفته است. به این ترتیب معنای حقیقی سطر، پیوسته و پیاپی قرار دادن یا بریدن، قطع کردن و هم‌اندازه کردن یا خط راست کشیدن است؛ و چون بعدتر این شکل از نگارش عمومیت یافته، غلبه معنایی سطر از سمت ساطور و بریدن و قطع کردن و خط

راست کشیدن به نگارش متمایل شده به صورتی که بیش تر در معنای نگارش به کار می‌رفته است. در مرحله بعدی دوخطی که حروف را ساطوروار هم‌اندازه می‌کرده‌اند، جای خود را به یک خط داده‌اند؛ که محل قرارگیری حروف و محل نگارش بوده و این یک خط همچنان سطر نامیده شده است. در ادامه اساطیر برگرفته از این معنای سطر، اما به‌عنوان یک اسم خاص، به نوشته‌ها و باورهای اطلاق شده که افسانه‌وار بوده و راست و دروغ آن‌ها قابل شناسایی نبوده است. به این ترتیب سطر با ساطور در معنای بریدن و قطع کردن یا هم‌اندازه کردن و با اساطیر در معنای نوشته ارتباط دارد و معناهای حقیقی و مجازی نیز قابل شناسایی‌اند و باهم تناسب دارند.

۳- بررسی تحول معنایی واژه «اساطیر»

برای یافتن پاسخ این پرسش که آیا واژه اساطیر از دوران نزول قرآن تا دوران معاصر دچار تحول معنایی شده است؟ مجموعه‌ای از کتب لغت و تفسیر بررسی شد. معناهای ارائه‌شده برای اساطیر به سه دسته تقسیم می‌شود: ۱- دارای مؤلفه باطل، دروغ، شگفت، بدون مؤلفه نوشته و داستان یا افسانه: أحادیث لا نظام لها بشیء، لیس له نظام، لیس بشیء، سخنان بی‌سامان (فراهیدی، ۱۴۰۹، ۷: ۲۱۰؛ ابو عبیده، ۱۳۸۱، ۱: ۱۸۹؛ ابن منظور، بی‌تا، ۴: ۳۶۳؛ زبیدی، ۱۴۱۴، ۶: ۵۲۰؛ احمد رضا، ۱۳۷۷، ۳: ۱۵۰)، الترهات، البسابس (ابو عبیده)، اکاذیب (نحاس، ۱۴۲۱، ۲: ۲۴۹؛ زبیدی؛ احمد رضا)، الاباطیل (جوهری، بی‌تا، ۲: ۶۸۴؛ یمنی، ۱۴۲۵، ۴۳؛ ابن منظور؛ زبیدی؛ المعجم الوسیط، ۱۳۹۲، ۱: ۴۲۹)، الأَحَادِثُ الْعَجِيبَةُ (المعجم الوسیط). ۲- دارای مؤلفه‌های نوشته، قدمت، باطل یا دروغ، بدون مؤلفه افسانه و داستان: ما کتبه الأولون، أحادیث الأولین، أساجیع الأولین، ما سطر الأولون من الأكاذیب فی کتبهم (طبری م ۳۱۰، ۷: ۱۰۹؛ صاحب بن عباد، م ۳۸۵، ۸: ۲۶۶؛ واحدی م ۴۶۸، ۸: ۶۵؛ راغب م ۵۰۲، ۲: ۲۱۶). تشبیه به چیزهایی است که از باطل نوشته شده‌اند و این نامی ویژه آن‌ها شده است (ابن فارس م ۳۹۵، ۳: ۷۳). آنچه نوشتند و [بی‌جهت] آراستند (قاضی عیاض م ۵۴۴، ۲: ۲۱۵). اباطیل، ترهات، نوشته‌ها (ابن ترکمانی م ۷۵۰، ۱۶۶). ۳- دارای مؤلفه‌های نوشته و افسانه یا داستان، قدمت، شگفت یا باطل و دروغ یا مورد شک و

تأثیر متقابل لغت نامه‌ها و تفاسیر در فهم واژه «اساطیر»؛ یوسفی و حاجی خانی | ۱۸۷

تردید: نوشته‌ها از سخنان شگفت (زمخشری م ۵۳۸، اساس البلاغه، ۲۹۵). افسانه‌ها (زمخشری، مقدمه الادب، ۲۷). نوشته‌های باطل و حکایت دروغ و افسانه‌های بی‌مغز (قرشی، ۱۳۵۴ ش، ۳: ۲۶۵). باطل‌ها، سخنان باطل، آنچه از داستان‌ها و خبرها [ی تاریخی] به نگارش درآمده. سخنان بی‌پایه، داستانی که نوشته شده است در حالی که قدیمی است (درویش، ۱۴۱۵ ق، ۳: ۸۶). «الاصول: «الکتابه» المسطورة، لما کانت أخباراً مکتوبه عن الأقدمین، غابت شواهدا الواقعة، فخفیت حقائقها علی الحاضرین، تشککوا فیها فلصق بمعنی اللفظ معنی الارتیاب» (محمدحسن جبل، ۲۰۱۰ م، ۲: ۱۰۰۸).

به دلیل هجوی که از عبدالله بن زبیری نقل شده است، می‌دانیم که واژه اساطیر پیش از اسلام در معنایی نزدیک به اسطوره، مهم و برجسته، افسانه‌وار بودن، خیالی، غیرواقعی و شگفت‌آور بودن در میان عرب مگه شناخته شده بوده است. همچنین در تفسیر مقاتل (م ۱۵۰ ق) که بر همه منابع لغوی و تفسیری این مطالعه تقدم دارد، داستان‌های رستم و اسفندیار یکی از مصادیق اساطیر اولین قرآنی شمرده شده است؛ بنابراین معنای افسانه و اسطوره از واژه اساطیر فهمیده می‌شده است؛ اما این مؤلفه‌ها در معنای ارائه‌شده برای اساطیر در دسته نخست نیامده است. به این ترتیب نتیجه می‌گیریم که دسته نخست اساطیر را معنا نکرده‌اند، بلکه تنها برخی خصوصیات آن را که متناسب با کاربرد قرآنی بوده بیان کرده‌اند و حتی نسبت به کاربرد قرآنی کلمه نیز همه خصوصیات مرتبط با این کاربرد را ارائه نکرده‌اند و در این معنا ریشه‌های لغوی واژه را نیز دخالت نداده‌اند. همین انتقاد به دسته دوم نیز وارد است که مؤلفه افسانه و داستان را در معنای اساطیر نیاورده‌اند.

منابعی که در این مطالعه بررسی شده‌اند به ۳ دسته قابل تقسیم‌اند: ۱- منابع لغت: مانند کتاب العین، معجم متن اللغة و المعجم الوسیط. ۲- تفاسیر یا شبه تفاسیر: مانند معانی القرآن فرآء و اعراب القرآن الکریم و بیانہ محمود درویش و ۳- لغت‌نامه‌های قرآنی: مانند مفردات راغب و المعجم الاشتقاقی المؤصل لألفاظ القرآن الکریم محمدحسن جبل.

جالب توجه است که منابعی که در دسته نخست معنای اساطیرند و تنها به بیان یکی از خصوصیات کاربرد قرآنی واژه پرداخته‌اند همگی متقدم نیستند. دو منبع معاصر که اصولاً

فرهنگ لغت‌اند و معناهایی که ارائه کرده‌اند نباید منحصر به کاربرد قرآنی باشد نیز در این دسته‌اند: معجم متن اللغة احمد رضا و معجم الوسيط. در همین حال در همین معجم که اساطیر را تنها «باطل‌ها و سخنان شگفت» معنا کرده است، ذیل لغت «المأساء»، معادل «التراجیدیة»، اساطیر را به موازات تاریخ به کار برده است: «من التّاریخ أو الأساطیر». نیز در معنای لغت‌های «زحل»، «مشتري»، «عطارد»، «مريخ» و «مارس» عبارت «فی الأساطیر الإغریقیة» را آورده است. مشخص است که معنای مورد نظر در این موارد را نمی‌توان تنها با «سخنان پوچ و شگفت» توضیح داد؛ بنابراین به نظر می‌رسد حتی منابع صرفاً لغوی که در این دسته هستند - شاید به جهت پرهیز از ارائه معنایی که با کاربرد قرآنی اساطیر تطابق ندارد - از بیان معنای لغوی آن صرف نظر کرده‌اند. به این ترتیب برای یافتن تحول معنایی واژه اساطیر ناچار هستیم این منابع را از محدوده این پرسش خارج کنیم. چراکه این منابع معنای واژه یا ترکیب را به طور کامل یا صریح ذیل آن ماده بیان نکرده‌اند بنابراین مراجعه صرف به آنچه ذیل این ترکیب آورده‌اند می‌تواند گمراه‌کننده باشد.

اساطیر در کتب لغت - حتی کتب معاصر - به معنای جمع اسطوره‌ها یا داستان‌های اسطوره‌ای معنا نشده است؛ اما در ادبیات معاصر به طور گسترده در این معنا به کار برده شده است. برای نمونه معنای مورد نظر در «الاساطیر و المعتقدات العربیة قبل الاسلام» (مسعود، میخاییل، ۱۹۹۴ م) دروغ‌ها و سخنان باطل نیست، بلکه افسانه‌هاست. افسانه‌هایی که شاید متضمن معانی ارزشمندی باشند؛ و ارزش پرداختن و نقل در طول تاریخ را، از زمانی که ابتدای آن معلوم نیست تا کنون، داشته‌اند.

دسته دوم دست کم یک ویژگی معنایی از اساطیر که متناسب با ریشه لغوی آن بوده را ذکر کرده‌اند؛ نوشته. به این جهت به معنا کردن لغوی آن نزدیک شده‌اند. گرچه تنها معدودی از آن‌ها تعریف گویایی از اساطیر ارائه کرده‌اند. معنایی که این منابع ارائه کرده‌اند مؤلفه‌های مشابهی دارد و تقریباً یکسان است و تحولی را در طول تاریخ در معنای اساطیر نشان نمی‌دهد.

در مطالعه‌ای دیگر دسته‌بندی متفاوتی از معناهای اساطیر ارائه شده است. از جمله

این که برخی مفسران از جمله ابن عطیه و ابن عاشور، اساطیر را به معنای قصه و اخبار پیشینیان دانسته‌اند (طیب حسینی، معنی‌شناسی، ۱۶۷). در مقابل در همان مطالعه مؤلفه نوشته در این دسته نیامده اما در دسته دیگری آمده است. از دو مفسری که نام برده شده: ۱- ابن عاشور ذیل نحل (۱۳: ۱۰۵)، فرقان (۱۹: ۱۵) و نمل (۱۹: ۲۹۹) اساطیر الاولین را داستان‌های نوشته شده معنا کرده است. ذیل قلم آن را به معنای داستان و از ریشه رومی (۲۹: ۷۲) ذیل مطففین آن را داستان ساختگی (۳۰: ۱۷۶) ذیل انفال آن را به قصه‌های خرافی (۹: ۸۳) ذیل مؤمنون آن را «خبر دروغ شبه واقع مانند خرافات و روایات وهمی» (۱۸: ۸۸) ذیل انعام آن را به معنای داستان، افسانه و اخبار دروغ (۶: ۵۹) دانسته است و ذیل احقاف آن را معنا نکرده است. به این ترتیب ابن عاشور را نمی‌توان به سادگی در این دسته‌بندی جای داد چرا که چند جا در معنای اساطیر الاولین مؤلفه نوشته را آورده است. در مجموع نظریه او در معنای اساطیر الاولین را می‌توان داستان، افسانه و روایات خرافی نوشته شده پیشینیان دانست. ۲- ابن عطیه اساطیر را داستان‌های نوشته شده پیشینیان که افسانه‌وارند می‌داند (ببینید: انعام ۲: ۲۸۰؛ انفال ۲: ۵۱۹؛ احقاف ۵: ۹۹-۱۰۰؛ مطففین ۵: ۴۵۱). به این ترتیب این معنا از اساطیر تا اینجا قائلی ندارد؛ بنابراین به نظر می‌رسد نظر بیش تر مفسران در همان دسته‌بندی‌های ارائه شده در این مقاله بگنجد.

نتیجه‌گیری

۱- هدف مطالعه بررسی رابطه متقابل تفسیر و لغت در این واژه بود و تأثیر هر یک بر دیگری بررسی شد اما نتیجه‌ای که به دست آمد نشان داد که رابطه یک طرفه و خلاف اصل بوده و تفسیر این آیات مبتنی بر معنای مستقل لغوی نبوده است و نبود تأثیر مقابل اثبات شد به این نحو که تحولی که نتیجه تحول معنایی لغت باشد و بر تفسیر تأثیر بگذارد در تفاسیر دیده نمی‌شود.

۲- معنایی که لغت‌نامه‌های عربی کهن یا امروزی برای اساطیر ارائه کرده‌اند، شامل همه موارد کاربرد آن نیست. به ویژه کاربردهای غیر قرآنی آن را در بر نمی‌گیرد. در همان حالی که این لغت در معناهای مشخصی به کار می‌رفته، لغت‌نامه‌ها ترجیح داده‌اند تنها به ذکر

مؤلفه‌هایی پیردازند که کاملاً با کاربرد قرآنی هم‌پوشانی داشته باشد.

۳- از طرف دیگر این معناها تحت تأثیر تفسیر و تعیین مصداقی بوده که ذیل این آیات ارائه می‌شده است؛ اما تفسیر، نظر مفسر و ماحصل فحص و بررسی‌های اوست و قابل نقد است و نزد مفسران گوناگون و در طول تاریخ، تفاوت می‌کند. به این ترتیب نقدهایی که بر این تفسیر و تعیین مصداق وارد است، بر لغت‌نامه‌ها به ویژه لغت‌نامه‌های قرآنی نیز وارد است. چنان که معنای اساطیر منحصر به گذشته شده است؛ اما معنای لغت و آنچه از لغت فهمیده می‌شود چنین سیالیتی نسبت به نظرات افراد ندارد و اگر تحولی در طول زمان داشته باشد از تفاوت کاربردها و فهم عمومی است؛ بنابراین معنا کردن لغت از روی نظر مفسران خطاست. این تفسیر است که باید متکی به معنای لغوی باشد نه برعکس.

۴- با این خطایی که در لغت‌نامه‌ها به نظر می‌رسد، برای مطالعه تحول معنایی این لغت باید منابع ادبی، شعر و جز آن و نه لغت‌نامه‌ها، در طول تاریخ مورد جستجو قرار گیرد و معنای این لغت از خلال کاربرد آن استخراج شود.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Ahmad Amin Yousefi
Ali Haji Khani

<https://orcid.org/0000-0001-8904-7187>

<https://orcid.org/0000-0002-8255-8432>

منابع

ابن تركمانى، على بن عثمان. (٢٠٠٢ م). بهجته الأريب فى بيان ما فى كتاب الله العزيز من الغريب، قاهره: الهيئه المصرية العامة للكتاب.

ابن دريد، محمد بن حسن. (بى تا). جمهرة اللغة، بيروت: دارالعلم للملايين.

ابن السكيت، أبو يوسف. (١٤٢٣ ق). إصلاح المنطق، بى جا: دار إحياء التراث العربى.

ابن عاشور، محمد طاهر. (١٤٢٠ ق). تفسير التحرير والتنوير، بيروت: مؤسسة التاريخ العربى.

ابن عطية، عبدالحق بن غالب. (١٤٢٢ ق). المحرر الوجيز فى تفسير الكتاب العزيز، بيروت:

دارالكتب العلمية.

ابن فارس، احمد بن فارس. (١٤٠٤ ق). معجم مقاييس اللغة، قم: مكتب اعلام الاسلامى.

ابن قتيبة، عبدالله بن مسلم. (١٤١١ ق)، تفسير غريب القرآن، بيروت: دار و مكتبة الهلال.

ابن كثير، اسماعيل بن عمر. (١٤١٩ ق). تفسير القرآن العظيم، بيروت: دارالكتب العلمية.

ابن منظور، محمد بن مكرم (بى تا). لسان العرب، بيروت: دارالفكر للطباعة والنشر والتوزيع.

ابن هشام، عبدالملك (١٣٧٥ ق). السيرة النبوية لابن هشام، الطبعة الثانية، بى جا: مصطفى

البابى الحلبي.

ابو عبيده، معمر بن مثنى (١٣٨١ ق). مجاز القرآن، قاهره: مكتبة الخانجى.

أحمد رضا. (١٣٧٧ - ١٣٨٠ ق). معجم متن اللغة، بيروت: دار مكتبة الحياة.

ازهرى، محمد بن احمد (١٤٢١ ق). تهذيب اللغة، عمر سلامى وعبدالكريم حامد، بيروت:

داراحياء التراث العربى.

أيشو خوشابا، شليمون و عمانوئيل بيتو يوخنا. (٢٠٠٠ م). زهيرى قاموس عربى - سريانى،

دهوك: بى نا.

جمحى، محمد بن سلام. (١٤٠٠ ق). طبقات فحول الشعراء، جده: دار المدنى.

جوهرى، اسماعيل بن حماد. (بى تا). الصحاح: تاج اللغة و صحاح العربية، احمد عبدالغفور

عطار، بيروت: دارالعلم للملايين.

درويش، محى الدين. (١٤١٥ ق). اعراب القرآن الكريم و بيانه، چاپ: ٤، حمص: الارشاد.

- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۲ ش). لغت‌نامه، تهران: موسسه لغت‌نامه.
- روحی برندق، کاووس و احمد امین یوسفی. (۱۴۰۱ ش). «معنای مصداقی ترکیب «اساطیر الاولین» در آیات قرآن؛ تحلیل انتقادی دیدگاه مفسران و نگاهی نوبه مسئله»
مطالعات سبک‌شناختی قرآن کریم، سال ۶، شماره ۲، ۸۴-۱۰۷.
- زیبیدی، محمد مرتضی. (۱۴۱۴ ق). تاج العروس من جواهر القاموس، بیروت: دارالفکر.
- زجاج، ابراهیم بن السری. (۱۴۰۸ ق). معانی القرآن وإعرابه، بیروت: عالم‌الکتب.
- زمخشری، محمود بن عمر. (۱۹۷۹ م). أساس البلاغه، بیروت: بی‌نا.
- زمخشری، محمود بن عمر. (۱۴۰۷ ق). الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل و عیون الأقاویل فی وجوه التأویل، چاپ ۳، بیروت: دارالکتب العربی.
- زمخشری، محمود بن عمر. (۱۳۴۲ ش). مقدمه الأدب، تهران: دانشگاه تهران.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۱۲ ق). مفردات ألفاظ القرآن، بیروت: دار الشامیه.
- سیوطی، عبدالرحمن بن ابی‌بکر (۱۴۲۱ ق). الإیتقان فی علوم القرآن، چاپ ۲، بیروت: دارالکتب العربی.
- صاحب بن عباد. (۱۹۹۴ م). المحيط فی اللغة، بیروت: عالم‌الکتب.
- طباطبایی، محمد حسین. (۱۳۹۳ ق). المیزان فی تفسیر القرآن، چاپ دوم، بیروت: موسسه الأعلمی.
- طبرسی، فضل بن حسن. (۱۴۰۶ ق). مجمع البیان فی تفسیر القرآن، بیروت: دارالمعرفه للطباعة والنشر.
- طبری، محمد بن جریر. (۱۴۱۲ ق). جامع البیان فی تفسیر القرآن، بیروت: دارالمعرفه.
- طوسی، محمد بن حسن. (بی‌تا). التبیان فی تفسیر القرآن، بیروت: داراحیاء التراث العربی.
- طیب حسینی، سید محمود. (۱۳۸۸ ش). «نقدی بر استدلال خلف‌الله در باب وجود قصه اسطوره‌ای در قرآن»، قرآن‌شناخت، سال ۲، شماره ۱، ۱۴۱-۱۶۳
- طیب حسینی، سید محمود. (۱۳۸۹ ش). «معنی‌شناسی اساطیر در قرآن کریم؛ نقدی بر ادله محمد احمد خلف‌الله مبنی بر وجود قصه‌های اسطوره‌ای در قرآن»، علوم قرآن و

تأثير متقابل لغت نامه‌ها و تفاسیر در فهم واژه «اساطیر»؛ یوسفی و حاجی خانی | ۱۹۳

حدیث، سال ۴۲، شماره ۲، ۱۵۳-۱۷۴.

فخر رازی، محمد بن عمر. (۱۴۲۰ ق). *مفاتیح الغیب (التفسیر الکبیر)*، چاپ ۳، بیروت: دار احیاء التراث العربی.

فراهیدی، خلیل بن احمد. (۱۴۰۹ ق). *کتاب العین*، چاپ ۲، قم: هجرت.

فضل الله، محمد حسین. (۱۴۱۹ ق). *من وحی القرآن*، بیروت: دار الملائک.

قاضی عیاض، عیاض بن موسی. (بی تا). *مشارق الأنوار علی صحاح الآثار*، بی جا: المكتبة العتیقة ودار التراث.

قرشی بنابی، سید علی اکبر. (۱۳۵۴ ش). *قاموس قرآن*، تهران: اسلامیه.

محمد حسن حسن جبل. (۲۰۱۰ م). *المعجم الاشتقاقی المؤصل لألفاظ القرآن الکریم*، قاهره: مكتبة الآداب.

مسعود، میخائیل. (۱۹۹۴ م). *الاساطیر و المعتقدات العربیة قبل الاسلام*، بیروت: دارالعلم للملایین.

مجمع اللغة العربیة. (۱۳۹۲ ق). *المعجم الوسیط*، قاهره: مجمع اللغة العربیة.

مقاتل بن سلیمان. (۱۴۲۳ ق). *تفسیر مقاتل بن سلیمان*، بیروت: دار احیاء التراث العربی.

نحاس، احمد بن محمد. (۱۴۲۱ ق). *اعراب القرآن*، بیروت: دار الکتب العلمیة.

واحدی، علی بن احمد. (۱۴۳۰ ق). *التفسیر البسیط*، عربستان: جامعة الإمام محمد بن سعود الإسلامیة.

یمنی، عبدالباقی بن عبدالمجید. (۱۴۲۵ ق). *الترجمان عن غریب القرآن*، بیروت: دار الکتب العلمیة.

References

Holy Quran

Ibn Turkamānī, 'Alī Ibn 'Uthmān. (2002). *"Bahjat-al-Arīb fī Bayāni mā fī Kitābillāh al-'Azīz min al-Gharīb"*, Cairo: al-Hay'at al-Misriyyah al-Ammah lil Kitab.

Ibn Durayd, Muḥammad Ibn Ḥasan. (n.d.). *"Jamharat al-Lughah"*, Beirut: Dar al-Ilm lil Malaiin.

Ibn al-Sikkīt, Abū Yūsuf. (1423). *"Islāḥ al-Manṭiq"*, n.d.: Dar Ihya' al-Turath al-Arabi.

- Ibn 'Āshūr, Muḥammad Ṭāhir (1420). "*Tafsir al-Taḥrīr wa al-Tanwīr*," Beirut: Institute of Arab History.
- Ibn 'Aḥḥāyah, 'Abdul Ḥaqq Ibn Qhālib. (1422). "*al-Muḥarrar al-Wajīz fī Tafsīr al-Kitāb al-'Azīz*". Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah.
- Ibn Fāris, Aḥmad (1404). "*Mu'jam Maqāyīs al-Lughah*", Qom: Maktabat A'lam al-Islami.
- Ibn Qutaybah, 'Abdullāh ibn Muslim. (1411). "*Tafsir Ghrīb al-Quran*", Beirut: Dar wa Maktabat al-Hilal.
- Ibn Kathīr, Ismā'īl ibn 'Umar. (1419). *Tafsir al-Qur'an al-'Azīm*. Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah.
- Ibn Manzūr, Muḥammad ibn Mukarram (n.d.). "*Lisān al-'Arab*", Beirut: Dar al-Fikr for printing, publishing and distribution.
- Ibn Hishām, 'Abd al-Malik (1375). "*al-Sīrah al-Nabawīyya li ibn Hishām (The Biography of the Prophet)*." Egypt: Mustafa al-Babi al-Halabi Library and Press Company.
- Abū 'Ubaydah, Mu'ammār ibn Muthannā. (1381). "*Majāz al-Quran*." Cairo: Maktabat al-Khanjī.
- Aḥmad Riḍā. (1377-1380). "*Mu'jam Matn al-Lughah*." Beirut: Dar Maktabat al-Hayat.
- Azharī, Muḥammad ibn Aḥmad (1421). "*Tahdhīb al-Lughah*." Edited by 'Umar, Salāmī and 'Abdul Karīm, Ḥāmid. Beirut: House of Revival of Arab Heritage.
- Ishu khushaba, Shalymon, Imanueel bitu Yukhanna (2000). "*ZAHIRARA Arabic-Syriac Dictionary*." Duhok: n.n.
- Jamhī, Muḥammad ibn Salām (1400). "*Ṭabaqāt Fuḥūl al-Shu'arā'*." Jeddah: Dar al-Madani.
- Jawharī, Ismā'īl ibn Ḥammād. (n.d.). "*al-Ṣiḥāḥ: Ṭāj al-Lughah wa Ṣiḥāḥ al-'Arabīyyah*", Aḥmad 'Abd al-Ghafūr 'Attār, Beirut: Dar al-Ilm lil Malaiin.
- Darwīsh, Muḥyiddīn. (1415). "*I'rāb al-Qurān al-Karīm wa Bayānih*." 4th Print, Homs: al-Irshad.
- Dehkhoda, Ali Akbar (1372). "*Dictionary*." Tehran: Loghatnameh Institue.
- Roohi Barandagh, Kawus, Ahmad Amin Yousefi (1401). "*The Symbolic Meaning of the Composition of the "Asāṭīr al-Awwālīn (stories of the ancients)" in the verses of the Qur'an; Critical Analysis of Commentators' Views and a New Look at the Issue*." *Journal of Stylistics Studies of the Holy Quran*, 6 (2), 84-107.
- Zabīdī, Muḥammad Murtaḍā (1414). "*Ṭāj al-'Arūs mn Jawāhir al-Qāmūs*." Beirut: Dar al-Fikr.
- Zajjāj, Ibrāhīm ibn al-Sirī (1408). "*Ma'ānī al-Qurān wa I'rābihī*." Beirut: Alam al-Kutub.
- Zamakhsharī, Maḥmūd ibn 'Umar. (1979). "*Asās al-Balāghah*." Beirut: n.n.

- Zamakhsharī, Maḥmūd ibn ‘Umar. (1407). "*al-Kashshāf ‘an Ḥaqā’iq Ghawāmiḍ al-Tanzīl wa ‘Uyūn al-Aqāwīl fī Wujūh al-Ta’wīl.*" Beirut: Dar al-Kitab al-Arabi.
- Zamakhsharī, Maḥmūd ibn ‘Umar. (1342). "*Mughaddamatul Adab.*" Tehran: University of Tehran.
- Rāghib Iṣfahānī, Ḥusayn ibn Muḥammad. (1412). "*Mufradāt Alfāz al-Quran.*" Beirut: Dar al-Shamiyah.
- Suyūṭī, ‘Abd al-Raḥmān ibn Abī Bakr (1421). "*al-Itqān fī ‘Ulūm al-Qurān.*" Beirut: Dar al-Kitab al-Arabi.
- Ṣāhib ibn ‘Ubbād (1994). "*al-Muḥīṭ fil Lughah.*" Beirut: Alam al-Kutub.
- Ṭabāṭabā’ī, Sayyid Muḥammad Ḥusayn. (1393). "*al-Mīzān fī Tafṣīr al-Qurān.*" Beirut: al-A‘lami Institute for Publications.
- Ṭabarsī, Faḍl ibn Ḥasan. (1406). "*Majma‘ al-Bayān fī Tafṣīr al-Qurān.*" Beirut: Dar al-Marifa for Printing and Publishing.
- Ṭabarī, Muḥammad ibn Jarīr. (1412). "*Jāmi‘ al-Bayān fī Tafṣīr al-Qurān.*", Beirut: Dar al-Marifa.
- Ṭūsī, Muḥammad ibn Ḥasan. (n.d.). "*al-Tibyān fī Tafṣīr al-Qurān.*" Beirut: House of Revival of Arab Heritage.
- Tayyib Hosseini, Sayyid Mahmoud. (1389). "*The Semantics of Asāṭīr in the Holy Quran; Criticism of Muḥammad Ahmed Khalafullah's Arguments about the Existence of Mythological Stories in the Qur'an.*" *Qur’anic Science and Hadith*, 2(1), 141-163.
- (2010). "Semantics of Myths in the Holy Qur’ān" *Qur’an and Hadith Sciences*, 42(2), 153-174.
- Farāhīdī, Khalīl bin Aḥmad. (1409). "*Kitāb al-‘Ayn.*" Qom: Hejrat. 2th edition.
- Fakhr Rāzī, Muḥammad ibn ‘Umar. (1420). "*Mafātīḥ al-Ghayb (al-Tafīr al-Kabīr).*" Beirut: House of Revival of Arab Heritage. 3th edition.
- Faḍlullāh, Muḥammad Ḥusayn. (1419). "*Min Wahy al-Qurān.*" Beirut: Dar al-Malaak.
- Qāḍī ‘Ayāḍ, ‘Ayāḍ ibn Mūsā. (n.d.). "*Mashāriq al-Anwār ‘alā Ṣiḥāḥ al-Āthār.*" n.p.: al-Maktabah al-Atighah wa Dar al-Turath.
- Qarashī Bunābī, Sayyid Alī Akbar. (1354). "*Qāmūs al-Qurān.*" Tehran: Islamiyyah.
- Muḥammad Ḥasan Ḥasan Jabal. (2010). "*al-Mu‘jam al-Ishtiḳāqī al-Mu‘ṣal li Alfāz al-Qurān al-Karīm.*" Cairo: Maktabah al-Adab.
- Mas‘ūd, Michael. (1994). "*al-Asāṭīr wa al-Mu‘taqidāt al-‘Arabīyyah Qablal Islām.*" Beirut: Dar al-Ilm lil Malaiin.
- Majma‘ al-Lughah al-‘Arabīyyah. (1392). "*al-Mu‘jam al-Wasīṭ.*" Cairo: Majma al-Lughah al-Arabiyyah.
- Muqāṭil ibn Sulaymān. (1423). "*Muqāṭil ibn Sulaymān Exegesis.*" Beirut: House of Revival of Arab Heritage.

- Nahhās, Aḥmad ibn Muḥammad. (1421). "*I'rāb al-Qurān*." Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah.
- Wāḥidī, 'Alī ibn Aḥmad. (1430). "*al-Tafsir al-Basīṭ*." Saudi Arabi: Islamic University of Imam Muhammad ibn Saoud.
- Yamanī, 'Abdul Bāqī ibn 'Abdul Majīd. (1425). "*al-Tarjumān 'an Gharīb al-Qurān*." Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah.
- Jamasp, Hoshang. (1867). "*An Old Zand -Pahlavi Glossary*." revised by Martin Haug, Bombay.
- Jamasp, Hoshang. (1870). "*An Old Pahlavi-Pazand Glossary*." Revised by Martin Haug, Bombay.
- Jeffery, Arthur (1938). "*The Foreign Vocabulary of the Qur'ān*." Baroda.
- Rosenthal, F. (2002). "*History and the Qur'ān*" Encyclopaedia of the Qur'an." Vol. 2, Leiden: Brill.
- (2004). "*Asāṭir al-Awwalīn*." Encyclopaedia of Islam, 2ed. Ed., Vol. 12, Leiden: Brill.
- Walker, C.B.F. (1987). "*Cuneiform (Reading the past)*." London: The Trustees of British Museum.

استناد به این مقاله: یوسفی، احمد امین، حاجی خانی، علی. (۱۴۰۳). تاثیر متقابل لغت نامه‌ها و تفاسیر در فهم واژه

«اساطیر»، فصلنامه علمی پژوهشنامه معارف قرآنی، ۱۵(۵۷)، ۱۶۷-۱۹۶.

DOI:

10.22054/RJQK.2024.79913.2980

Quanic Knowledge Research is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.